

DIDACTIC SUPPORTS FOR SITUATING THE GEOGRAPHIC TRAINING OF BULGARIA

Stella Dermendzhieva

„St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo, stela.dermendzhieva@mail.bg

Tamara Draganova

„St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo, tamara_draganova@mail.bg

Abstract: From the 2019/2020 school year with the educational reform enters the new curriculum for *geography and economy* in the X grade of the Bulgarian school. The geography training of Bulgaria in the last obligatory preparation class is aimed at acquiring key competences by mastering the knowledges, skills and relationships related to the territory most closely related to the student's life - native country.

The problem of educational reform is examined in terms of its socially-active and functional mechanism.

The brief functional analysis examines Bulgaria's geography training in a system and as part of the educational system in its multiple and varied relationships.

Its specific characteristic is outlined as a social, open, system that realizes the purposes and the tasks of training *geography and economics*.

In this context, the question of pedagogical competence of teachers is also examines: as a socially-active mechanism of the social function of curricula; as an effect to achieve the expected results for the 10-th grade curriculum.

The competency, activity-oriented and interdisciplinary approach came out as the main, implicit introduction of the activities for achieving the results of the new curriculum.

The didactic support for the geography training of Bulgaria is situated in the European educational framework and the curriculum has a different structural model, including presentation, expected results from the training to achieving general education preparation at the end of the class, learning content, recommended percentage distribution of the compulsory school hours, specific methods and forms of assessing students' achievements key competency acquisition activities, and the interdisciplinary relationships between the subjects.

The conceptual line of the learning content has an algorithmic model: geographical location and borders - natural components and areas - demographic situation and settlements - state polity and government - economy - planning regions.

A necessary condition for achieving the purposes and methodical projection for the forms and methods of geography training in the X grade are the work with the geographic map, the analysis of climatograms, hydrograms, ladder and circular diagrams, presentation of geographic information on contour map, elaboration of schemes, tables, posters, essay writing, scientific message, public speaking, case solving, expressing opinions on geographic questions, working with all the elements of the schoolbook, observing in nature and filling in a form for the observation, making a tourist route, analysis of the demographic situation at the native end, use of ICT for creating and presentation of products from the execution of a specific learning task, etc.

Keywords: educational reform, geography of Bulgaria, geography and economics, curriculum

ДИДАКТИЧЕСКИ ОПОРИ ЗА СИТУИРАНЕ НА ОБУЧЕНИЕТО ПО ГЕОГРАФИЯ НА БЪЛГАРИЯ

Стела Дерменджиева

ВТУ „Св. св. Кирил и Методий”, stela.dermendzhieva@mail.bg

Тамара Драганова

ВТУ „Св. св. Кирил и Методий”, tamara_draganova@mail.bg

Резюме: От учебната 2019/2020 г. с образователната реформа навлиза и новата учебна програма по география и икономика в X клас на българското училище. Обучението по география на България в последния за задължителна подготовка клас е насочено към придобиване на ключови компетентности чрез овладяване на знания, умения и отношения, отнесени към територия, най-близко свързана с живота на

ученика – родната страна. Разглежда се проблемът за образователната реформа откъм нейния социално-действен и функционален механизъм.

Краткият функционален анализ разглежда обучението по география на България в системата и като част от образователната система в нейните множествени и разнообразни взаимодействия.

Очертава се специфичната ѝ характеристика като социална, отворена, система, която реализира целите и задачите на обучението по география и икономика. В този контекст се разглежда и въпроса за педагогическата компетентност на учителите: като социално-действен механизъм на социалната функция на учебните програми; като ефект за постигане на очакваните резултати по учебната програма за 10 клас.

Извеждат се компетентностният, дейностно-ориентираният и интердисциплинарен подход като основни, имплицитно въведени в дейностите за постигане на резултати по новата учебна програма.

Дидактическа опора на обучението по география на България е ситуирано в Европейската образователна рамка, а учебната програма има различен структурен модел, включващ представяне, очаквани резултати от обучението за постигане на общообразователната подготовка в края на класа, учебно съдържание, препоръчително процентно разпределение на задължителните учебни часове, специфични методи и форми на оценяване на постиженията на учениците, дейностите за придобиване на ключовите компетентности и междупредметните връзки.

Идейната линия на учебното съдържание има алгоритмичен модел: географско положение и граници – природни компоненти и области – демографска ситуация и селища – държавно устройство и управление – стопанство – райони за планиране.

Необходимо условие за постигане на целите и методическа проекция за формите и методите на обучението по география в X клас са работата с географската карта, анализирането на климатограми, хидрограми, стълбчести и кръгови диаграми, представяне на географска информация върху контурна карта, изработване на схеми, таблици, постери, съставяне на текст - есе, научно съобщение, публично изказване, решаване на казуси, изразяване на мнение по географски въпроси, работа с всички елементи на учебника, наблюдение в природата и попълване на бланка за наблюдение, изработване на туристически маршрут, анализиране на демографската ситуация в родния край, използване на ИКТ за създаване и представяне на продукти от изпълнение на конкретна учебна задача и др.

Ключови думи: образователна реформа, география на България, география и икономика, учебна програма
Област: Обществени науки

1. ВЪВЕДЕНИЕ

Учебният предмет *география и икономика* гради основата на социалните и гражданските компетентности, а като общообразователен предмет е носител на принципите за устойчиво развитие, включващо екологични, икономически и социални измерения, насочено към очертаване на дългосрочна визия за обществото. [1] Обучението по география допринася за реализиране на основните ключови компетентности на Европейската референтна рамка, както и изграждане на умения за поемане на лична отговорност за устойчиво бъдеще. Географията като самостоятелен учебен предмет в българското училище, който се изучава от V до X клас в задължителна подготовка притежава специфични ключови компетентности, конкретизирани в учебните програми.

Образователната реформа в българското училище нормативно регламентира от учебната 2019/2020 година да бъде въведена нова учебна програма по *география и икономика* в X клас. Изискванията на държавния образователен стандарт (ДОС) и учебната програма за изучаването на родната страна са обвързани експлицитно и имплицитно с основните цели и принципи в системата на училищното образование. [1, 2]

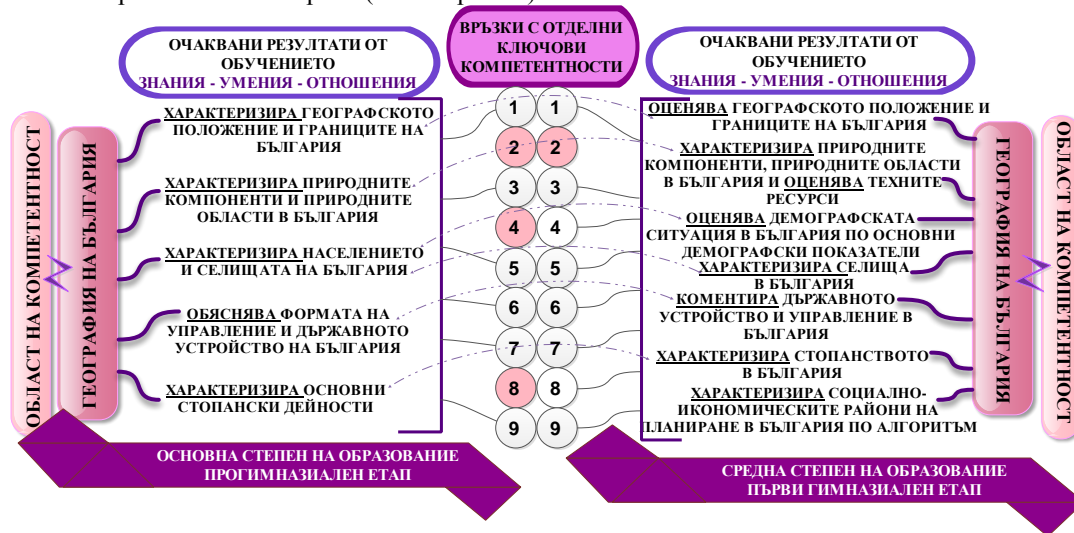
2. ИЗЛОЖЕНИЕ

ДОС за осигуряване на правото на училищно географско образование при изучаване на *география на България* е последица от държавната образователна политика, образователната реформа и традиции, както и съвкупност от изисквания за резултатите от обучението. Определените от ДОС компетентности за знания, умения и отношения са композирани по степен и етап на образование, специфични цели на обучението в съответния етап, степен и области на компетентности, очаквани резултати от обучението (знания, умения и отношения) и връзката им с отделните ключови компетентности.

Дидактическата вертикална опора по ДОС за областта на компетентност *География на България* разкрива развиване, задълбочаване, продуктивно-функционално разгръщане и надграждане на очакваните резултати от обучението в X клас. В прогимназиалния етап са включени общо 5, а в първи гимназиален етап 7 очаквани резултата с конкретна структура, брой и когнитивна повтораемост на активните глаголи (фиг. 1):

- ☞ прогимназиален етап: 4 пъти - *характеризира*, 1 път – *обяснява*;
- ☞ първи гимназиален етап: 3 пъти – *оценява*, 4 пъти – *характеризира*, 1 път – *коментира*.

Приложените активни глаголи следват идейната линия от репродуктивно към продуктивно осмисляне на географското обучение. При операционализирането с активните глаголи в първи гимназиален етап се наблюдава експресия към развиване на способностите на учениците за анализиране, синтезиране и оценяване на географските компоненти, с включване на нов съдържателен елемент - социално-икономическите райони на планиране (по алгоритъм).

Фиг. 1. Графически организатор за резултатите от обучението по география на България по ДОС

Общообразователната подготовка по география придобивана в хода на цялото училищно обучение обхваща **9 групи ключови компетентности**, които са съотнесени за двата образователни етапа с конкретни изключения. Присъствието им, като взаимобвързаност и взаимодействие с областта на компетентност *география на България* е максимално в първи гимназиален етап (X клас), с изключение на групата умения за общуване на чужди езици. Липсата на връзка с група 2 е необосновано, като необходимостта за реализиране на взаимобвързаност е ясно открояна при очакваните резултати от обучението за знания, умения и отношения – 1, 5, 6 и 7 (фиг. 1).

ДОС за обучението по география на България детерминира специфичния и традиционен за географията алгоритъм – *географско положение и граници, природни компоненти и области, демографска ситуация, държавно устройство и управление, стопанство и социално-икономически райони на планиране*. Определен е и алгоритъм при изучаване на районите на планиране в България. Акцентирано е чрез активен глагол на оценяването на географското положение и границите, природните ресурси и демографската ситуация.

Специфична цел на обучението за първи гимназиален етап според ДОС е да се продължи усвояването на система от географски знания за географското положение, природата, населението, селищата, стопанството и районите в България, което е отражение и онтодидактическата рамка за алгоритъма при очакваните резултати. В съответствие с основните цели на училищното образование е и **специфичната цел** по ДОС за обучението по *география на България*: да се продължи формирането на ценности за отговорност, толерантност и уважение към културното многообразие от позицията на граждани на България, Европа и света. [1, 2]

В X клас се изучава системен курс по *география на България* в неговото множество и разнообразни взаимодействия с **годишен хорарим** от 90 учебни часа и естествено продължение на всички курсове от V клас. Завършването на задължителното географско образование с този курс е традиционно за България.

Учебната програма по география и икономика за X клас е утвърдена със заповед на министъра на образованието и науката през 2018 г. и влиза в сила от учебната 2019/2020 г. **Главната цел** на обучението за родната страна е насочено към придобиване на ключови компетентности чрез овладяване на знания, умения и отношения, свързани с територия, най-близко свързана с живота на учениците.

Очакваните резултати от обучението за постигане на общообразователната подготовка в края на класа за знания, умения и отношения включва две **области на компетентности**, с превес изцяло на първата – 1) *География на България*; 2) *Географска информация*. Географската информация е дидактически и вертикално обусловена от V до X клас, в съответствие с възрастовите особености на учениците и включва идентифициране и локализиране на географски обекти по карта; интерпретиране на географска и икономическа информация от различни източници; генериране и представяне на географска информация в различни форми. [3]

Учебното съдържание в учебната програма е декомпозирано в 8 теми и 52 подтеми (табл. 1), като повече подтеми са предвидени за изучаване на *природата, стопанството и районите* на България. **Структурно-съдържателната рамка** следва изискванията на ДОС и е рефлексия от образователната реформа откъм нейния социално-действен и функционален механизъм. Учебното съдържание е със смесен модел на конструиране. [4]

Структура, съдържание и нови понятия на обучението по география на България по учебна програма

Таблица 1

№	ТЕМА	ПОДТЕМА	БРОЙ НОВИ ПОНЯТИЯ
1.	Географско положение и граници на България	1.1. Географско положение, граници и големина	2
2.	Природна среда на България. Природни компоненти	2.1. Релеф	-
		2.2. Полезни изкопаеми	-
		2.3. Климат	4
		2.4. Води	-
		2.5. Почви, растителност и животински свят	5
3.	Природна среда на България	3.1. Дунавска равнина	2
		3.2. Старопланинска област	2
		3.3. – 3.5. Краищенско- Средногорска област	-
		3.3. Задбалкански котловини	-
		3.4. Краище	1
		3.5. Средногорие	-
		3.6. Тракийско-Странджанска област	1
		3.7. - 3.9. Рило-Родопска област	-
		3.10. Българско черноморско крайбрежие. Черно море	2
		4.	Население на България
4.2. Структура на населението	2		
5.	Селища	-----	1
6.	Държавно устройство и управление	-----	-
7.	Стопанство	7.1. Национално стопанство	-
		7.2. Първичен сектор – обща характеристика	3
		7.3. Растениевъдство	-
		7.4. Животновъдство	-
		7.5. Вторичен сектор. Енергетика	4
		7.6. Металургия и машиностроене	-
		7.7. Химическа промишленост	-
		7.8. Лека промишленост	-
		7.9. Хранително-вкусова промишленост	-
		7.10. Третичен сектор. Транспорт	-
		7.11. Туризм	2

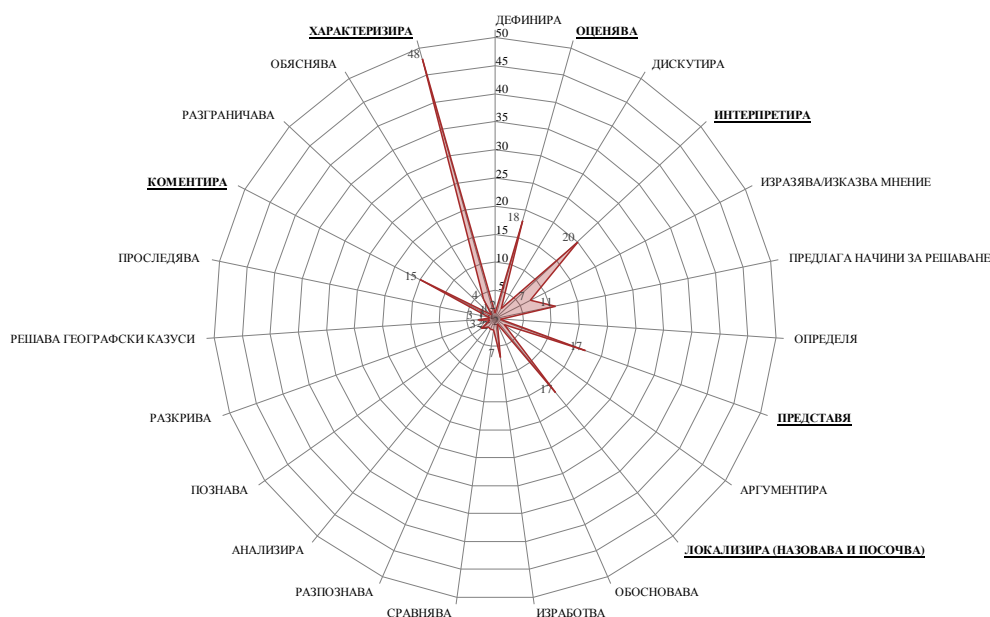
8.	Регионална география. Райони за планиране	8.1. – 8.4. Югозападен район	-
		8.5 – 8.8. Южен централен район	-
		8.9. - 8.12. Югоизточен район	-
		8.13. – 8.16. Североизточен район	-
		8.17. – 8.20. Северен централен район	-
		8.21. – 8.23. Северозападен район	-
ОБЩО	8	52	32

В учебната програма са включени общо 32 **нови понятия**, като всички са съставни и няма единични понятия. Обяснение на тази концептуална идея е фактът, че курсът е последен за задължителната подготовка в системата на училищното географско образование и вече са положени когнитивните понятийни основи и системата от географска терминология (от V до X клас), с която учениците могат свободно да операционализират в областта на географското познание. Най-много нови понятия са локализирани за теми 2, 3 и 7, или природната среда (природни компоненти и области) и стопанството (фиг. 2). Повечето от съставните понятия са наименования на географски обекти. Темите 6 и 8 са без предвидени нови понятия, а теми 1, 4 и 5 са с до 3 нови понятия, което е отговор на вертикалната интеграция и спираловидната мрежова понятийна система в обучението по география от V до X клас.

2	9	8	3	1	0	9	0	БРОЙ НОВИ ПОНЯТИЯ
1	2	3	4	5	6	7	8	

Фиг. 2. Нови понятия в обучението по география на България (по учебна програма)

Учебното съдържание по теми е дидактически разгънато по компетентности като очаквани резултати от обучението чрез 23 **активни глаголи**, като обхващат 6^{-те} равнища на усвоеност: знание, разбиране, приложение, анализиране, синтезиране и оценяване (фиг. 3). С най-голяма честота на повторемост са 6 глагола: *характеризира* (48 пъти), *интерпретира* (20 пъти), *оценява* (18 пъти), *локализира* – *назовава и посочва* (17 пъти), *представя* (17 пъти), *коментира* (15 пъти), *предлага начини за решаване* (11 пъти). С по-малка честота на прилагане са активните глаголи: с присъствие 1 път: *дефинира*, *разграничава*, *обосновава*, *определя*, *разкрива*, *проследява*; с повторемост от 2 пъти: *дискутира*, *аргументира*, *анализира*, *разпознава*, *сравнява*; с повторемост от 3 пъти: *познава*, *решава географски казуси*; с повторемост от 4 пъти: *обяснява*; с повторемост от 7 пъти: *изразява/изказва мнение*, *изработва*.

Фиг. 3. Мрежа на активните глаголи в обучението по география на България (по учебна програма)

В учебната програма са дефинирани конкретни 20 **алгоритми** при изучаване на дадени географски обекти, процеси и явления. Общо са предложени 5 алгоритъма – за характеризирани на държавни граници, на стопански сектор, на стопански отрасъл, на стопански подотрасъл, на район. *Например:*

- ☞ характеризира държавните граници по алгоритъм с помощта на географска карта;
- ☞ характеризира първичния сектор в България (същност, значение, фактори за развитие и териториално разположение, структура) по алгоритъм;
- ☞ характеризира отрасъл земеделие (значение, особености, фактори за развитие и териториално разположение, структура и проблеми) по алгоритъм;
- ☞ характеризира растениевъдството по алгоритъм: значение, особености, фактори за развитие и териториално разположение, структура (зърнени култури – пшеница, царевица, ориз; технически култури – слънчоглед, тютюн, маслодайна роза; зеленчукопроизводство – домати, пипер, картофи; лозарство; овощарство – ябълки, кайсии, праскови, череши, сливи) и проблеми;
- ☞ познава алгоритъм за характеризирани на район: оценява географското положение, природноресурсния и демографския потенциал, анализира съвременното състояние на стопанството в района, назовава административните области в района и проблеми; характеризира Югозападния, Южния Централен, Югоизточния, Североизточния, Северния Централен и Северозападния район по алгоритъм. [3]

В учебната програма се съдържа **препоръчително процентно разпределение на задължителните учебни часове**, като с най-голямо процентно присъствие са уроците за нови знания и уроците упражнения - дейности (табл. 2).

Относителни и абсолютни стойности на типовете уроци по география и икономика в X клас

Таблица 2

№	ТИПОВЕ УРОЦИ	ОТНОСИТЕЛНИ СТОЙНОСТИ (%)	АБСОЛЮТНИ СТОЙНОСТИ (БР.)
1.	за нови знания	60%	54
2.	за упражнения (дейности)	24%	22
3.	за преговор	6%	5
4.	за обобщение	4%	4
5.	за контролни работи	6%	5
ОБЩО	5	100	90

Новата учебна програма се отличава от действащата към момента със структурата на учебната програма, със системата и големия брой **дейности за придобиване на ключовите компетентности**, които са изключително подробно разписани по 7 ключови компетентности: работа с географската карта, анализирането на климатограми, хидрограми, стълбчести и кръгови диаграми, представяне на географска информация върху контурна карта, изработване на схеми, таблици, постери, съставяне на текст - есе, научно съобщение, публично изказване, решаване на географски казуси, изразяване на мнение по географски въпроси, работа с всички елементи на учебника, наблюдение в природата (бланка за наблюдение), изработване на туристически маршрут, анализиране на демографската ситуация в родния край, използване на електронно базирани информационни източници за търсене, събиране и интерпретиране, представяне и обмен на информация, използване на ИКТ за създаване и представяне на мултимедийни продукти от изпълнение на конкретна учебна задача, разумно действа в различни житейски ситуации и др. [3]

Важна дидактическа опора в новите образователни реалности е вниманието и мястото, отделено на **междупредметните връзки** по ключови компетентности. Програмата предлага общо 11 хоризонтални връзки по 8 ключови компетентности с вариативна повтораемост – *български език и литература, чужди езици, математика, технологии и предприемачество, биология и здравно образование, химия и опазване на околната среда, физика и астрономия, информационни технологии, история и цивилизации, философия, физическо възпитание и спорт.*

Дидактическа опора е изведеното **съотношение при формиране на срочната и годишната оценка** 40:30:30. Най-много е отделено внимание на текущите оценки от устни, писмени изпитвания и от дейности, следвани поравно от контролни работи и от други участия - работа в час, изпълнение на домашни работи, работа по групи и др.

4. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дидактическите опори на изискванията на ДОС и новата учебна програма в X клас при изучаване на география на България са нормативно регламентирани и представени в ясна концептуална рамка, съобразена с европейските образователни изисквания и образователните традиции в българското училищно образование.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Naredba № 5 от 30.11.2015 г. за obshtooobrazovatelната podgotovka.
- [2] Zakon za preduchilishnoto i uchilishnoto obrazovanie.
- [3] Uchebna programa po geografija i ikonomika za X klas (obshtooobrazovatelna podgotovka), 2018.
- [4] Dermendzhieva, S., P. Sabeva, B. Dimitrova. Geografija i obrazovanie. Metodika na obuchenieto po geografija, I chast. V. T., UI „Sv. sv. Kiril i Metodii”, 2010.

